

ชุมชนปฏิบัติของชาวสวนผสมผสาน แบบกร่องลุ่มน้ำแม่กลอง¹

Community of Practices among Integrated Ridging Fruit Orchard Farmers within the Mae Klong Ecosystem

มานะ นาคำ / Mana Nakham

*Department of Social Development, Faculty of Humanities and Social Sciences
Khon Kaen University, Khon Kaen 40002, Thailand
Email: mana@kku.ac.th*

Abstract

The social processes of acquiring the knowledge and skills employed by community members as ‘community of practices’ are different from those of their original communities. These communities have a kinship system and have inherited their own culture over many years to the present day. ‘Community of practices’ are created by members who participate in their community’s activities, and they are meaningful to their lives. The communities of the integrated ridging fruit orchard farmers at Tambon Meuang Mai, Amphawa district, Samut Songkhram province in the Mae Klong Ecosystem have developed knowledge and adaptations that have enabled them to cope with the capitalist system. The farmers “community of practices”, when faced by a changing society, were studied. Qualitative research methods and a farm household data-survey were employed. These farmers have learned about ecology and developed integrated, ridging fruit orchard systems from their participation in community practices; creating relationships through knowledge exchange and interaction with the market. The concept of ‘community of practices’ is useful when trying to understand the dynamic of these farmers’ interaction with the capitalist system and industrialization in the Mae Klong Ecosystem. This paper will show how the fruit orchard farmers work together to create a new form of community which is different from communities in the orthodox sociological and anthropological perspectives.

Keywords: Community of practices, fruit orchard, farmer communities, Mae Klong Ecosystem

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ชุมชนชาวสวนลุ่มน้ำแม่กลอง : ชุมชนปฏิบัติและความรู้ในกระแสดการเปลี่ยนแปลง” หลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาโทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

กระบวนการทางสังคมของการได้มาซึ่งความรู้และฝีมือต่างๆ เก็บไว้ในตัวของสมาชิกที่เรียกว่า ชุมชนปฏิบัติมีความแตกต่างจากชุมชนดั้งเดิมที่มีความเป็นเครือญาติ มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองที่สืบทอดกันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ชุมชนปฏิบัติสร้างขึ้นโดยสมาชิกเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนซึ่งมีความหมายต่อชีวิตของตนเอง ชุมชนชาวสวนผสมผสานแบบยกร่องตำบลเมืองใหม่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ลุ่มน้ำแม่กลองมีเงื่อนไขและคุณสมบัติบางประการที่ทำให้เผชิญกับระบบทุนนิยมได้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาชุมชนปฏิบัติชาวสวนที่เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ การสืบทอด และการเก็บรักษาความรู้ของชุมชนชาวสวนและเครือข่ายความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ และการสำรวจข้อมูลครัวเรือนชาวสวนเพื่อศึกษาวิเคราะห์ที่ชุมชนชาวสวน ชาวสวนเรียนรู้ระบบนิเวศ พัฒนาระบบการผลิตสวนผสมผสานแบบยกร่องจากการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติด้วยตนเอง สร้างความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนความรู้กันและติดต่อสัมพันธ์กับตลาด แนวคิดชุมชนปฏิบัติเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจชุมชนชาวสวนลุ่มน้ำแม่กลองที่สามารถเผชิญกับระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมได้อย่างมีพลวัตและได้เห็นการเกาะเกี่ยวในการสร้างความเป็นชุมชนแบบใหม่ที่แตกต่างจากการมองชุมชนตามแนวคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาแบบเดิม

คำสำคัญ: ชุมชนปฏิบัติ สวนผลไม้ ชุมชนชาวสวน ลุ่มน้ำแม่กลอง

บทนำ

การศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และปฏิบัติการของสมาชิกชุมชน โดยมองว่าปฏิบัติการเป็นการกระทำอย่างหนึ่งตามกฎเกณฑ์ของสังคม ซึ่งอาจเป็นกฎหมาย จารีตประเพณี การอบรมเลี้ยงดูที่ถ่ายทอดโดยมองว่าเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ระหว่างรุ่นสู่รุ่นที่โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อมีบทบาทเหนือการเรียนรู้และปฏิบัติการของปัจเจกบุคคล ปัจจุบันนักวิชาการสนใจศึกษาปฏิบัติการของผู้กระทำการเพื่อตรงกับโครงสร้างของสังคมมากขึ้นแต่ยังไม่ได้เชื่อมโยงกับกระบวนการเรียนรู้

ของปัจเจกบุคคล เช่นงานของ Pongsiri et al. (2014) ศึกษาการดำรงชีพของไทยพลัดถิ่นในตะวันออกทวีป พบว่าใช้ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ที่พวกเขาเข้าถึงได้และใช้ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคมอย่างเข้มข้นในการดำรงชีพเนื่องจากการขยายตัวของอำนาจรัฐยังไม่แผ่เข้ามาอย่างเต็มรูปแบบแต่การศึกษายังไม่ได้ให้ความสำคัญสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ของไทยพลัดถิ่นว่าสะสมความรู้ได้อย่างไร จึงน่าสนใจว่าการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลภายใต้โครงสร้างสังคมเป็นอย่างไร ส่งผลต่อปฏิบัติการของปัจเจกบุคคลอย่างไร ก่อให้เกิดสำนึกร่วมของสมาชิกและความเป็นชุมชนอย่างไร

ทั้งนี้ Lave and Wenger (1991) และ Wenger (1998) สนใจศึกษากระบวนการทางสังคมของการได้มาซึ่งความรู้และฝีมือต่างๆ เก็บไว้ในตัวของสมาชิกที่เรียกว่า ชุมชนปฏิบัติซึ่งมีความแตกต่างจากชุมชนดั้งเดิมที่มีความเป็นเครือญาติ มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองที่สืบทอดกันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน แต่แนวคิดชุมชนปฏิบัติสนใจสมาชิกที่มีความสนใจและมุมมองที่หลากหลาย โดยสังเกตว่าการเข้าร่วมเป็นสมาชิกในชุมชนของปัจเจกชนที่มีหลายระดับซ้อนทับกัน

ทานาเบ (Tanabe, 2012; 2008) มองว่า ชุมชนปฏิบัติสร้างขึ้นโดยสมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนซึ่งมีความหมายต่อชีวิตและสมาชิกในฐานะปัจเจกชนคิดและสะท้อนกลับอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่สมาชิกผู้มาใหม่ที่อยู่ชายขอบต้องสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก สังเกตทรัพยากรต่างๆ ที่ใช้ในชุมชนทั้งที่เป็นวัตถุ สิ่งของ เครื่องมือ ภาษาที่ใช้ต่อกันเพื่อให้ได้ซึ่งความรู้และฝีมือต่างๆ เช่นช่างตีเหล็กต้องมีเครื่องมือ มีความรู้ในการใช้เครื่องมือ ควบคู่กับลูกศิษย์มีภาษาที่ใช้ต่อกันเป็นความสัมพันธ์ภายในชุมชน ซึ่งผู้มาก่อนมีความชำนาญจึงทำงานเต็มที ส่วนผู้ที่มาใหม่ต้องสังเกตปฏิบัติการของคนรุ่นเก่า การเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนต้องมีการใช้ตาในการสังเกต ใช้หูเพื่อการได้ยินเสียง ใช้จมูกดมกลิ่น ใช้ร่างกายสัมผัสซึ่งไม่เหมือนกับระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่เรียนในห้องเรียน

ชุมชนปฏิบัติจึงไม่เหมือนกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ที่มักอธิบายว่าความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นของชุมชนใดชุมชนหนึ่งที่ดำรงอยู่แล้วในปราชญ์ชาวบ้านผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดให้ผู้อื่น แต่แนวคิดชุมชนปฏิบัติเชื่อว่า

ความรู้มาจากการปฏิบัติไม่ใช่การส่งต่อสืบทอดกันมา มีการเปิดรับความรู้ใหม่และมีการต่อรองจากสมาชิกผู้มาใหม่ได้ บางคนเรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างเต็มที่ แต่บางคนอาจไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ดังนั้น วิธีการเรียนรู้กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนอาจจะไม่ไปด้วยกันก็ได้ อัตลักษณ์ที่ไม่เหมือนกันอาจจะอยู่ด้วยกันได้ ชุมชนปฏิบัติให้ความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ว่ามีความหมายกับการสร้างอัตลักษณ์ภายในชุมชน แต่ต้องสังเกตสมาชิกแต่ละคนมีจินตนาการของตนเองไม่เหมือนกัน จินตนาการของปัจเจกบุคคลมีความสำคัญส่งผลกระทบต่ออุดมการณ์และอัตลักษณ์ของชุมชน

ชุมชนชาวสวนผสมผสานแบบยกร่องตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ลุ่มน้ำแม่กลองน่าจะมีเงื่อนไขและคุณสมบัติบางประการที่ทำให้เผชิญกับระบบทุนนิยมได้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาชุมชนปฏิบัติชาวสวนที่เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ การสืบทอดและการเก็บรักษาความรู้ของชุมชนชาวสวนและเครือข่ายความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพและการสำรวจข้อมูลครัวเรือนชาวสวนเพื่อศึกษาวิเคราะห์ชุมชนชาวสวน ชาวสวนอยู่ในระบบนิเวศของพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแม่กลองที่อุดมสมบูรณ์ เรียนรู้ระบบนิเวศ พัฒนาระบบการผลิตสวนผสมแบบยกร่อง ชาวสวนได้เรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมจากการปฏิบัติในการทำสวน สร้างความรู้และความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนความรู้กัน ติดต่อกับสัมพันธ์กับตลาด การใช้แนวคิดชุมชนปฏิบัติศึกษาชุมชนชาวสวนน่าจะเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจชุมชนชาวสวนลุ่มน้ำแม่กลองที่สามารถเผชิญกับระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมได้อย่างมีพลวัตและได้เห็นการเกาะเกี่ยวการสร้างความเป็นชุมชนแบบใหม่ที่แตกต่างจากการมองชุมชนแบบเดิม

บริบทพื้นที่ศึกษา : ชุมชนชาวสวนตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

จังหวัดสมุทรสงครามหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าเมืองแม่กลอง ชาวบ้านประกอบอาชีพทำสวนและการประมง โดยชุมชนที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเลอ่าวไทย

เป็นชาวประมง ชุมชนชาวสวนตำบลเหมืองใหม่อยู่ถัดเข้ามาบนผืนดินสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแม่กลองเป็นชาวสวนที่ทำสวนผสมผสานแบบยกร่อง ซึ่งเป็นเทคโนโลยีการผลิตที่ชาวจีนและชาวบ้านในท้องถิ่นพัฒนาขึ้น โดยการจัดการทรัพยากรน้ำและดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแม่กลองที่มีระบบน้ำขึ้นน้ำลงจากอิทธิพลของน้ำทะเล และมีฤดูน้ำหลากท่วมทุกปี การยกร่องสวนเป็นเทคโนโลยีการผลิตที่จัดการทรัพยากรน้ำให้ไหลเวียนเข้าไปถึงพื้นที่สวน และเป็นการจัดการทรัพยากรดินให้มีความชื้นที่น้ำท่วมไม่ถึงสามารถปลูกพืชได้ ด้วยทรัพยากรดินและน้ำที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ชาวสวนสามารถปลูกไม้ผลผสมผสานได้หลากหลายชนิดและมีรสชาติอร่อยเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ชาวสวนสะสมความรู้ในการทำสวนผลไม้ผสมผสานถ่ายทอดความรู้ เก็บรักษาความรู้ไว้ในพื้นที่

ในทศวรรษที่ 10-20 มีการสร้างเขื่อนหลายแห่งในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำให้ฤดูน้ำหลากและการไหลเวียนของน้ำเปลี่ยนแปลงไปทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง ชาวสวนต้องเรียนรู้การบำรุงดินด้วยการผสมผสานความรู้ดั้งเดิมกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และในทศวรรษที่ 20 มีการพัฒนาโครงข่ายถนนภายในพื้นที่สมุทรสงครามเชื่อมโยงกับภูมิภาคอื่นๆ ทำให้การเดินทางโดยรถยนต์มีความสะดวกรวดเร็วขึ้นการสัญจรทางน้ำลดความสำคัญลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างถนนพระราม 2 จากกรุงเทพฯ ผ่านสมุทรสงครามลงสู่ภาคใต้ ทำให้ผู้คนเดินทางมาท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมุทรสงครามมากขึ้นทำให้ชาวสวนปรับการผลิตจากมะพร้าว น้ำตาลมะพร้าวมาปลูกลิ้นจี่และส้มโอมากขึ้น

การเรียนรู้ระบบนิเวศและปฏิบัติกรของชาวสวน

ชุมชนชาวสวนเรียนรู้ระบบนิเวศของพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแม่กลองซึ่งมีแม่น้ำ ชาวสวนใช้ความรู้จัดการปรับปรุง ดัดแปลงพื้นที่ให้เป็นสวนผสมแบบยกร่องให้สามารถปลูกไม้ผลได้หลากหลายชนิด ผลผลิตมีรสชาติอร่อยเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นจนมีชื่อเสียงเป็นที่นิยมของผู้บริโภค เช่น ส้มโอขาวใหญ่ อัมพวา ลิ้นจี่พันธุ์ด้อมของดีเมืองแม่กลอง มะพร้าว เป็นต้น โดยการเรียนรู้ของ

ชาวสวนใช้การสังเกตระบบนิเวศในแต่ละช่วงเวลาจนเกิดความเข้าใจในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

ชาวสวนมีความรู้ในระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างพื้นที่และเวลา กล่าวคือ “ช่วงแรม 14-15 ค่ำและขึ้น 1-2 ค่ำ น้ำจะขึ้นสูง ชาวสวนต้องกักเก็บน้ำไว้ในร่องสวนให้เพียงพอ พอถึงช่วง 8 ค่ำ น้ำขึ้นมาไม่ถึงสวนจะได้มีน้ำรดต้นไม้ ชาวสวนสร้างคันดินและฝังท่อหน้าเพื่อควบคุมการไหลของน้ำให้เข้าออกสวนตามความต้องการ โดยชาวสวนจะกักเก็บน้ำไว้ในร่องสวนให้อยู่ในระดับต่ำกว่าหลังร่องสวนประมาณ 1 เมตร เพื่อไม่ให้น้ำท่วมถึงรากไม้ผลที่หากินอาหาร ทั้งนี้ในช่วงฤดูแล้งชาวสวนต้องรักษาน้ำให้อยู่ในระดับ 1 เมตรจากหลังร่องสวนพอดี ส่วนในฤดูฝนจะกักเก็บน้ำต่ำลงเล็กน้อยเพื่อว่าเมื่อฝนตกลงมาน้ำฝนจะเติมน้ำในร่องสวนให้อยู่ในระดับ 1 เมตรจากหลังร่องสวนพอดี” (Sonbut, 2011)

ความรู้เหล่านี้ชาวสวนได้จากการสังเกตการขึ้นลงของน้ำด้วยอิทธิพลของดวงจันทร์ ทำให้จัดการน้ำเพื่อการทำสวนได้อย่างเหมาะสม การจัดการดินในฤดูหนาวเจ้าของสวนจะจ้างแรงงานมาช่วยฟื้นดินหลังร่องสวนให้ร่วนซุยเพื่อให้ดินได้ตากแดด เมื่อ “ดินสุก” ดีแล้ว ในเดือน 3-5 เจ้าของสวนจ้างแรงงานให้สาดเลนจากท้องร่องสวนไปใส่หลังร่องสวนทำให้ ดินอุดมสมบูรณ์ขึ้น ซึ่งเป็นการบำรุงต้นไม้ผลด้วยสารอาหารที่ทับถมอยู่กับดินตะกอน

นอกจากนั้น ชาวสวนสังเกตลักษณะของต้นไม้ผลต้นใดที่แก่มาแล้ว หรือต้นที่ไม่แข็งแรงสมบูรณ์เป็นโรคต่างๆ ชาวสวนจะตัดออกและนำพันธุ์ไม้ผลที่ชาวสวนขยายพันธุ์ไว้มาปลูกแซมในช่วงย่างเข้าฤดูฝน ระบบการผลิตของสวนผสมแบบยกร่องจึงมีความยั่งยืนกว่าระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ที่เมื่อเก็บผลผลิตแล้วต้องไถพรวนพื้นที่การเกษตรและปลูกพืชใหม่ทั้งหมด ซึ่งเป็นการลงทุนสูงและต้องลงทุนใหม่ทุกปี ในขณะที่ชาวสวนจะลงทุนปลูกเพียงครั้งเดียวคอยดูแล รักษาบำรุงให้ไม้ผลอุดมสมบูรณ์มีเพียงการปลูกแซมทดแทนเท่านั้น การทำสวนผลไม้ผสมผสานจึงเป็นระบบการผลิตที่มีความมั่นคงยั่งยืนกว่าระบบการผลิตของชาวนาชาวไร่

ในฤดูฝนส้มโอจะออกดอกออกผลในเดือนกรกฎาคมและใช้เวลาเจริญเติบโตอีก 8 เดือน ผลส้มโอจึงจะแก่เต็มที่สามารรถตัดขายได้ในช่วงตรุษจีนราวเดือน

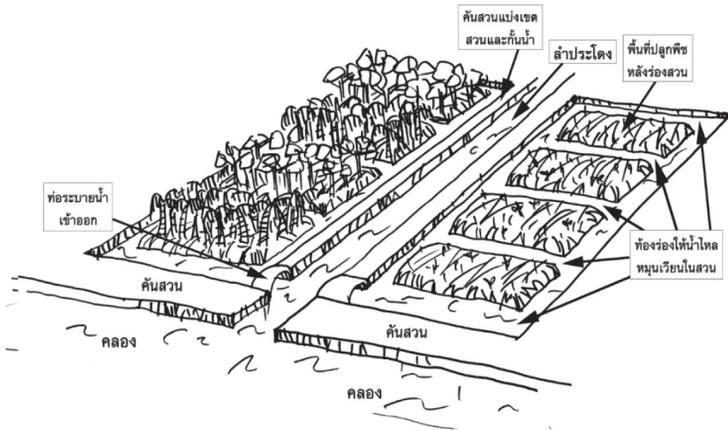
กุ่มภาพันธุ์ สัมโอรุ่นนี้จะได้ราคาดีเพราะเป็นช่วงเทศกาลที่ชาวจีนนิยมบริโภคส้มโอ กันมาก ดังนั้น ชาวสวนเรียนรู้จึงหวั่นเวลาในการดูแลสวนส้มโอให้ผลผลิตที่สัมพันธ์ กับความต้องการของตลาด ส่วนลีนี่จะออกดอกในฤดูหนาวช่วงเดือนพฤศจิกายน และธันวาคม ผลผลิตลีนี่จะแก่เต็มที่เก็บจำหน่ายได้ในช่วงปลายเดือนเมษายนถึง เดือนพฤษภาคมของทุกปี หลังจากเก็บผลผลิตชาวสวนจะตัดแต่งกิ่งลีนี่เพื่อให้ลีนี่ ใต้พักต้น แดกใบอ่อน เจริญเติบโตจะได้ให้ผลผลิตในปีต่อไป (Yukamnerd, 2011) ส่วนมะพร้าวนั้นหลังการปลูก 5-6 ปีจึงให้ผลผลิต ชาวสวนไม่ต้องดูแลมากนัก นอกจากรอเก็บผลผลิตมะพร้าวทุก 50-60 วันคอยตัดต้นมะพร้าวที่แก่ออกและ ตัดใหม่ทดแทนไว้ นอกจากนี้ ชาวสวนยังปลูกผลไม้ผสมผสานไว้ในสวนเก็บขาย ได้ตลอดปี เช่น กล้วย มะละกอ และชมพู เป็นต้น

ชาวสวนมีความรู้ในระบบนิเวศใช้ร่างกายในการจัดการตัดแปลงพื้นที่ให้ เป็นสวนผสมแบบกร่องที่มีร่องสวนทำให้น้ำไหลเวียนได้ทั่วสวนและมีพื้นที่หลัง ร่องสวนใช้ปลูกไม้ผสมผสานโดยไม่ถูกน้ำท่วม นับว่าเป็นระบบการผลิตที่มี ประสิทธิภาพเหมาะสมกับพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเป็นการจัดการพื้นที่ ให้เหมาะสมกับเวลาของระบบนิเวศ

ความรู้ในการจัดการน้ำของชาวสวน

แม่น้ำลำคลองเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่ชาวสวนใช้ประโยชน์ร่วมกันเพื่อ การอุปโภค บริโภค และทำการเกษตร รวมทั้งเป็นเส้นทางสัญจร ขนส่งสินค้าและ ผลผลิตการเกษตรที่สำคัญในอดีตก่อนที่จะมีถนนเข้ามาทำหน้าที่แทนในปัจจุบัน สายน้ำที่แยกจากลำคลองทั้งสองข้างเรียกว่า “ลำประโดง” ซึ่งเป็นเส้นทางของน้ำ จากแม่น้ำลำคลองให้ไหลไปสู่พื้นที่สวน นอกจากนี้ ลำประโดงยังเป็นเส้นทางขนส่ง ผลผลิตจากสวนไปยังบ้านพักอาศัยของชาวสวน ลำประโดงยังเป็นเส้นแบ่งเขตแดน ระหว่างสวนแต่ละแปลง ทั้งนี้เจ้าของสวนที่อยู่ติดกับลำประโดงสายเดียวกันจะช่วย กันขุดลอกลำประโดงคนละครั้งโดยไถดินขึ้นฝั่งสวนของตนเองซึ่ง เป็นการจัดการ ทรัพยากรน้ำร่วมกันของชาวสวนที่อยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน การสังเกตเรียนรู้

เกี่ยวกับระบบนิเวศดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ทำให้ชาวสวนเกิดความร่วมมือกันในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนเป็นการเรียนรู้ปฏิบัติในระดับชุมชนชาวสวน

ภาพที่ 1 การจัดการทรัพยากรน้ำและดินของสวนยกร่อง

สวนแต่ละชนิดมีคันดินสูงกันอยู่โดยรอบสวนเรียกว่า “คันสวน” ทำหน้าที่กั้นน้ำให้ไหลเข้าออกสวน โดยมีการขุดคันสวนเปิดช่องทางให้น้ำไหลเข้าออกสวนผ่านท่อที่ฝังไว้ น้ำที่ไหลเข้าสวนจะไหลผ่านคลองหัวหมอนที่เป็นทางน้ำที่อยู่ชายขอบของสวนแต่ละชนิด ชาวสวนขุดร่องสวนทำให้น้ำไหลเวียนรอบสวนได้ทั่วถึงช่วยให้น้ำไม่เน่าเสีย การขุดร่องสวนทำให้มีดินถมเป็นหลังร่องสวนเพื่อใช้ปลูกไม้ผลผสมผสาน สวนแต่ละชนิดมีขนาดพื้นที่ไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับความยาวและจำนวนร่องสวน โดยชาวสวนจะขุดร่องสวนให้มีความยาวเหมาะสมกับการปลูกพืชและการเก็บผลผลิต เช่น การขุดร่องสวนให้ยาวพอที่จะปลูกมะพร้าวได้ 7-12 ต้นโดยมะพร้าวปลูกห่างกันต้นละ 4 วา มะพร้าวต้นหนึ่งปาดน้ำตาลมะพร้าวได้ 2-3 งวง ดังนั้น มะพร้าวในแต่ละร่องสวนรวบรวมน้ำตาลได้ 14-20 กระบอกซึ่งชาวสวนคนหนึ่งสามารถหอบกระบอกน้ำตาลมะพร้าวออกมาได้พอดี เว้นระยะห่าง

ระหว่างท้องร่องสวนประมาณสามวา (Chirawet, 2007) ชาวสวนมีความรู้ในการจัดการภูมิกายภาพเพื่อการผลิตให้มีความเหมาะสมกับระบบนิเวศรวมทั้งสอดคล้องกับการผลิตและการเก็บผลผลิตพัฒนาระบบสวนผสมแบบกร่องซึ่งเป็นการผลิตที่มีความยั่งยืนเหมาะสมกับระบบนิเวศ สะสมความรู้ถ่ายทอดให้ลูกหลานที่สนใจในการทำสวนโดยการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริงในพื้นที่สวน

ชาวสวนรู้จักดิน รู้จักระบบการขึ้นลงของน้ำ และรู้ว่าไม้ผลชอบพื้นที่ลักษณะใดจึงเลือกปลูกไม้ผลที่เหมาะสมกับพื้นที่ พื้นดินในสวนตนเองเป็นดินเหนียว ดินดำ ระบายน้ำได้ช้า รากทุเรียนจะตายสวนบริเวณนี้จึงไม่มีการปลูกทุเรียนกัน เมื่อระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไปจากการพัฒนาของมนุษย์ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติลดลง ชาวสวนเรียนรู้การบำรุงดูแลไม้ผลให้เจริญงอกงาม เพื่อให้ไม้ผลรสชาติอร่อยเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นจนเป็นที่นิยมของผู้บริโภคที่มีชื่อเสียงในนาม “ส้มโอขาวใหญ่อัมพวา ลิ้นจี่ของดีเมืองแม่กลอง” สวนที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นทรัพยากรอันมีค่าให้ผลผลิตต่อไร่สูง สามารถสร้างรายได้ให้ไร่ละเป็นแสนบาท ชาวสวนจึงหวงแหนที่ทำกินของตนเอง” (Dangsakul, 2011) ดังนั้นชาวสวนได้ใช้พื้นที่สวนในการทำมาหากินสร้างฐานะของครอบครัวทำให้ชาวสวนดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ จึงเกิดความรักและหวงแหนที่ทำกิน มีความรู้สึกที่พื้นที่สวนเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าต้องดูแลรักษาไว้เรียนรู้และสะสมความรู้ในการทำสวนถ่ายทอดให้ลูกหลาน

ความรู้ในการคัดเลือก ขยายพันธุ์ และการดูแลส้มโอให้ออกผลในจังหวะเวลาที่เหมาะสม

ชาวสวนคลุกคลีอยู่กับสวน สังเกตสภาพดิน น้ำ และไม้ผลในสวนของตนเอง เป็นการเรียนรู้และปฏิบัติในสวนตนเอง สร้างความรู้ในการดูแลบำรุงไม้ผลจากการปฏิบัติ ตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ส้มโอที่ปลูกในสวนโดยไม่ปลูกเฉพาะกิ่งพันธุ์จากสวนตนเองเท่านั้น เพราะต้นส้มโออาจเกิดโรคและมีความอ่อนแอได้ ชาวสวนจึงซื้อพันธุ์ส้มโอจากที่อื่นมาปลูกผสมในสวนตนเอง ส่วนกิ่งพันธุ์ส้มโอจากสวนตนเองต่อไป

ขายให้ที่อื่นทำให้ส้มโอในสวนมาจากหลายต้นพันธุ์จึงมีความแข็งแรง ประการสำคัญ ชาวสวนมีความรู้ในการดูแลให้ส้มโอต้นหนึ่งมีผลผลิตถึง 4 รุ่นไปพร้อมกัน ตั้งแต่รุ่นเริ่มออกดอก ผลขนาดเล็ก ผลขนาดกลาง และผลที่แก่พร้อมตัดผลขายได้ โดยชาวสวนดูแลให้ส้มโอต้นหนึ่งให้ออกดอกทุก 3 เดือน ช่วงใดที่มีโรคแมลงระบาด ชาวสวนจะควบคุมให้ส้มโอออกดอกช้าไปหน่อย ในช่วงที่ส้มโอจากพื้นที่อื่นมีผลผลิตออกมาพร้อมกันจำนวนมากราคาส้มโอตกต่ำ ชาวสวนจะชะลอการออกดอกของส้มโอไว้ก่อนค่อยไปบำรุงให้ส้มโอออกดอกช่วงที่ผลผลิตที่อื่นมีน้อยจะทำให้ได้ราคาผลผลิตที่ดี

กล่าวคือ การบำรุงรักษาต้นส้มโอหลังผ่านฤดูแล้งอย่างเข้าสู่ต้นฤดูฝนในเดือนพฤษภาคม ส้มโอจะออกดอกผลผลิตพร้อมตัดขายในช่วงเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นส้มโอช่วงปลายฝนต้นหนาว ผลผลิตส้มโอช่วงนี้จะออกคราวเดียวพร้อมกันจำนวนมาก ชาวสวนจึงเรียกว่า “ส้มคราว” เนื้อส้มโอจะฟ้ามเสีย รสชาติไม่อร่อย เนื่องจากภูมิอากาศ ราคาส้มโอตกต่ำบางปีเหลือกิโลกรัมละ 16 บาทเท่านั้นซึ่งปกติ ส้มโอราคากิโลกรัมละ 30 บาท ดังนั้น ชาวสวนจะไม่ให้ส้มโอติดผลมากในช่วงเวลานี้ หลังจากนั้นช่วงเดือนธันวาคม ส้มโอจะออกดอกอีกครั้งแต่ดอกจะร่วงหล่นมาก จนทำให้น้ำในร่องสวนเน่าเหม็น ชาวสวนเรียกว่า “ดอกน้ำเน่า” ชาวสวนต้องใส่ปุ๋ยสูตร 28-0-20 เพื่อให้ไนโตรเจน (N) บำรุงใบ ไม่ต้องมีฟอสฟอรัส (P) เพราะส้มโอออกดอกแล้ว และให้โพแทสเซียม (K) เพื่อบำรุงผลส้มโอ ช่วงนี้ส้มโอจะติดผลไม่มากนัก รอจนถึงเดือนกรกฎาคมส้มโอจะออกดอกอีกรุ่น เป็นส้มโอที่ตัดขายในช่วงตรุษจีนพอดีส้มโอรุ่นนี้ได้ราคาดี ชาวสวนจะดูแลส้มโอรุ่นนี้เป็นอย่างดีเป็นจังหวะที่สามารถสร้างรายได้ที่ดีให้กับชาวสวน (Yukamnerd, 2011)

ดังนั้น ชาวสวนมีความรู้ในการดูแลส้มโอให้ออกผลในช่วงเวลาที่เหมาะสม ได้ราคาดี และควบคุมไม่ให้ส้มโอออกผลมากในช่วงที่ราคาตกต่ำที่เรียกว่า “ส้มคราว” ภาษาเหล่านี้เป็นการสรุปรวบรวมยอดความรู้ที่สื่อสารสร้างความเข้าใจกันในกลุ่มชนชาวสวน ซึ่งคนที่ไม่ใช่ชาวสวนอาจไม่เข้าใจ ทั้งนี้ ชาวสวนสามารถดูแลให้ส้มโอต้นหนึ่งให้มีผลผลิตถึง 4 รุ่น เกิดจากการสังเกต ทดลองปฏิบัติ สรุปเป็นความรู้เพื่อใช้ดูแลสวนตนเอง

การสังเกตต้นส้มโอเมื่อแตกใบอ่อนแสดงว่ารากส้มโอกำลังงอกใหม่เช่นกัน รจนใบส้มโอที่แตกใหม่เป็นสีเขียวมันแสดงว่าเป็นสาวเต็มตัว ชาวสวนเรียกว่า “ใบเพดสลาก” ซึ่งรากของส้มโอก็พร้อมที่จะดูดสารอาหารไปเลี้ยงลำต้นเช่นกัน จึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมที่ชาวสวนจะให้ปุ๋ยและรดน้ำเพื่อบำรุงต้นส้มโอที่ดูดสารอาหารไปหล่อเลี้ยงลำต้นได้อย่างเต็มที่ เมื่อส้มโอติดผลมากเกินไปรากไม่สามารถดูดสารอาหารไปเลี้ยงได้เพียงพอ ชาวสวนจะฉีดสารอาหารบำรุงทางใบให้ส้มโอ ความรู้เหล่านี้ชาวสวนได้จากการสังเกต ทดลองปฏิบัติ และสรุปเป็นความรู้ในการบำรุงรักษาส้มโอ ถ้าส้มโอต้นหนึ่งให้ผลผลิตมากเกินไป ต้นส้มโอหาสารอาหารไปหล่อเลี้ยงผลไม่เพียงพอ ผลส้มโอจะเหลืองและร่วงหล่นก่อนที่จะแก่เต็มที่

ดังนั้น ชาวสวนต้องดูแลบำรุงรักษาต้นส้มโอให้สมบูรณ์แข็งแรง หัวใจสำคัญที่สุดคือต้องรักษาให้ต้นส้มโอสมบูรณ์แข็งแรงอายุยืนยาวเพราะถ้าส้มโอตายต้องปลูกใหม่รอเวลาอีก 4-5 ปีกว่าที่ส้มโอจะให้ผลผลิต การดูแลรักษาต้นส้มโอให้สมบูรณ์มีอายุยืนยาวต้องดูแลดินให้อุดมสมบูรณ์ ไม่ใช่สารเคมีมากเกินไป ควรใช้สารชีวภาพควบคู่ไปด้วย เคล็ดลับในการบำรุงรักษาต้นส้มโอดังกล่าวชาวสวนได้ความรู้จากการสังเกต ทดลองปฏิบัติและสรุปเป็นความรู้ที่ใช้อยู่ของตนเอง และแบ่งปันความรู้กับเพื่อนชาวสวนด้วยกัน เป็นความรู้ที่สะสมอยู่ในตัวชาวสวนซึ่งจะแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้กันในหมู่ชาวสวนที่คุ้นเคย ซึ่งไปมาหาสู่กันจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความเป็นเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ชิดกัน เมื่อมีปัญหาชาวสวนจะพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันในการแก้ปัญหา โดยรู้ว่าใครมีประสบการณ์เชี่ยวชาญเรื่องอะไร เมื่อมีปัญหาชาวสวนรู้ว่าจะไปขอคำปรึกษาจากชาวสวนคนใด เป็นการเรียนรู้ปฏิบัติของกลุ่มทางสังคมในชุมชนชาวสวน

เคล็ดลับความรู้ของสวนขนาดเล็ก : ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับสวนขนาดใหญ่

การเรียนรู้และปฏิบัติในกลุ่มชาวสวนขนาดเล็กในชุมชนเกี่ยวกับจังหวะเวลาในการให้ปุ๋ยและสารบำรุงแก่ส้มโอ เช่น ควรให้ปุ๋ยและสารบำรุงหลังตัดแต่งกิ่ง

ส้มโอ ซึ่งเป็นช่วงที่ส้มโอกำลังสะสมตาดอกและเปิดตาดอก ควรให้ปุ๋ยและสารบำรุงอะไรแก่ส้มโอก่อนติดดอก หลังติดผล ก่อนเก็บผลผลิต และหลังเก็บผลผลิต เป็นต้น เคล็ดลับความรู้เหล่านี้ชาวสวนได้จากการปฏิบัติที่ชาวสวนขนาดเล็กไม่เกิน 10 ไร่ พุดคุยแลกเปลี่ยนกัน โดยไม่แลกเปลี่ยนกับสวนขนาดใหญ่ เพราะสวนขนาดเล็กมองว่าสวนขนาดใหญ่มีผลผลิตจำนวนมาก พ่อค้าจะรับซื้อผลผลิตจากสวนขนาดใหญ่มากกว่าเพราะสะดวกในการรวบรวมและขนส่งผลผลิต ทำให้ผลผลิตส้มโอจากสวนขนาดเล็กขายสู่สวนขนาดใหญ่ไม่ได้ สวนขนาดเล็กจึงต้องใช้ความรู้ในการดูแลผลผลิตให้มีรสชาติอร่อยเป็นเอกลักษณ์ของสวนตนเองเพื่อการแข่งขัน (Popra, 2013)

ชาวสวนแต่ละสวนมีเทคนิคเฉพาะในการบำรุงรักษาส้มโอที่ไม่เหมือนกันกับสวนอื่นๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตส้มโอที่มีรสชาติเฉพาะของสวนตนเองที่โดดเด่นกว่าสวนอื่นๆ พยายามรักษาชื่อเสียงของผลผลิตจากสวนของตนเองไว้ และมีการประชาสัมพันธ์ว่าเป็นส้มโอจากสวนใด เช่น มีการติดสติ๊กเกอร์ระบุชื่อสวนไว้ที่ผลส้มโอที่จำหน่าย เป็นต้น ดังนั้น แม้ว่าชุมชนชาวสวนจะมีส่วนร่วมแบ่งปันความรู้กันในการผลิตส้มโอที่รสชาติอร่อยเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นแต่ชาวสวนแต่ละรายมีการสร้างลักษณะเฉพาะของสวนตนเอง ขอบเขตในการแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่างชาวสวนจึงมีทั้งขอบเขตที่เปิดกว้าง สำหรับชาวสวนทั่วไปที่มีความสนใจในความรู้นั้นสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความรู้ได้ตามความสมัครใจ แต่ความรู้บางอย่างชาวสวนขนาดเล็กจะพุดคุยแลกเปลี่ยนกันเองเท่านั้นไม่เปิดเผยให้สวนขนาดใหญ่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วย นอกจากนี้ ชาวสวนแต่ละรายยังมีความรู้ เคล็ดลับ เทคนิคเฉพาะของสวนตนเองถ่ายทอดกันเฉพาะสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น จึงกล่าวได้ว่าขอบเขตของชุมชนปฏิบัติชาวสวนมีทั้งที่เปิดกว้างทั่วไปและขอบเขตเฉพาะของกลุ่มตนเอง

หลายผู้รู้ หลายศูนย์กลางในชุมชนปฏิบัติชาวสวน

ชาวสวนมีเทคนิคในการตัดแต่งกิ่งส้มโอคือต้องไม่ตัดให้ถึงโคนกิ่งควรเหลือตอกิ่งไว้ให้แตกยอด ซึ่งสามารถออกดอก ออกผลได้ เรียกว่า “ส้มตอ” ตอกิ่งที่มีขนาด

เท่าหัวแม่มือสามารถเหลือส้มโอไว้ได้ 2 ผล ส้มโอจะโตสมบูรณ์พอดี แต่ถ้าเป็นตอกิ่งช่วงโคนต้นสามารถเหลือส้มโอไว้ได้ 3 ลูก ความรู้เรื่องส้มตอนนี้ชาวสวนได้จากการปฏิบัติเช่นกัน ถ้าชาวสวนสังเกตเห็นผลส้มโอมีขน ขั้วผลเหลือง ร่วงหล่น แสดงว่าเกิดจากเพลี้ยไฟและไรแดงจับขั้วผลต้องรีบแก้ไขโดยใช้ยาฆ่าเพลี้ย เมื่อส้มโอเป็นโรคโคนเน่าจากเชื้อราต้องตัดต้นทิ้งอย่างเด็ดขาด และต้องปล่อยน้ำเก่าออกจากสวนให้หมด จึงค่อยปล่อยน้ำใหม่เข้าสวนแทนที่เพื่อแก้ปัญหาโรคโคนเน่าจากเชื้อราของส้มโอ

ความรู้ในการดูแลสวนเหล่านี้เกิดจากการที่ชาวสวนปฏิบัติผสมผสานความรู้อุปความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เกี่ยวกับการใช้สารกำจัดโรคและแมลงสรุปเป็นความรู้ในการดูแลสวน ทำให้ชาวสวนมั่นใจว่าแม้มีพื้นที่ทำสวนเพียง 3-5 ไร่ การทำสวนผสมแบบกร่องสามารถมีรายได้เลี้ยงครอบครัวได้ คนรุ่นใหม่ส่วนหนึ่งจึงเลือกที่จะประกอบอาชีพทำสวนแทนที่จะเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม ความรู้ในการดูแลสวนเหล่านี้มีอยู่ในตัวชาวสวนที่กระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่

ชาวสวนหมั่นสังเกตใบส้มโอถ้าส้มโอใบหนาจะปรุงอาหารได้ไม่ดี ถ้าปล่อยให้ส้มโอใบหนาดัดต่อกัน 2-3 รุ่น จะมีปัญหาขั้วผลเหลืองและตายในที่สุด การแก้ปัญหาส้มโอใบหนาดึงลดการให้น้ำโตรเจน (N) ลง ส่วนการใส่ปุ๋ยที่มีโพแทสเซียม (K) จะช่วยให้ส้มโอมีรสชาติหวาน ดังนั้น แต่ละช่วงเวลาส้มโอต้องการสารอาหารไม่เหมือนกัน ชาวสวนต้องรู้จักให้สารอาหารที่ถูกต้องกับจังหวะเวลาและความต้องการของส้มโอ หากชาวสวนรู้จักดูแลรักษาต้นส้มโอให้สมบูรณ์จะสามารถเก็บผลผลิตได้เป็นสิบปี ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วส้มโอจะให้ผลผลิตมากที่สุดในช่วงที่ต้นส้มโออายุได้ 8 ปี หลังจากนั้นเมื่ออายุ 10 กว่าปีขึ้นไปจะให้ผลผลิตน้อยลง ชาวสวนต้องรู้จักบำรุงรักษาต้นส้มโอให้สมบูรณ์จึงจะให้ผลผลิตที่ต่อเนื่อง ดังนั้น ชาวสวนจึงมีความรู้เกี่ยวกับวงจรชีวิตของต้นส้มโอที่ตนเองปลูกเป็นอย่างดีสามารถดูแลบำรุงรักษาได้

นอกจากนั้น ชาวสวนรู้ว่าการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์แม้ส้มโอจะให้ผลผลิตมากแต่ในระยะยาวดินจะเสียและอายุต้นส้มโอไม่ยืนยาว ชาวสวนจึงทดลองใช้ปุ๋ยชีวภาพควบคู่ไปด้วย แม้ว่าจะให้ผลผลิตน้อยกว่าแต่ในระยะยาวดินไม่เสีย ต้นส้มโอให้ผล

ได้ยืนยาวกว่านับเป็นผลดีมากกว่าการเร่งให้ปύวิทยาศาสตร์ การผสมผสานความรู้จากการปฏิบัติกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่สะสมความรู้ในการทำสวนกลายเป็นทุนที่สะสมในตัวชาวสวนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในร่างกายซึ่งใช้ระยะเวลาในการก่อตัวขึ้น จากผลรวมของการมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวที่พ่อแม่ถ่ายทอดความรู้ให้ลูกที่มีใจรักในการทำสวน ชาวสวนยังเรียนรู้จากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านที่สะสมความรู้ในการทำสวน โดยรู้ว่าชาวสวนคนใดเชี่ยวชาญเรื่องใด เมื่อมีปัญหาในการทำสวนชาวสวนสามารถไปขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ ในการแก้ปัญหา นำความรู้ที่ได้รับคำแนะนำมาทดลองปฏิบัติสร้างเป็นความรู้ของตนเองที่ใช้ในการดูแลสวน

ความรู้เหล่านี้ได้จากการที่ชาวสวนที่คลุกคลีทำสวนทุกวันเป็นปกติธรรมดา ปฏิบัติอย่างเป็นธรรมชาติ อิสระ เสรี ในพื้นที่สวนของตนเอง เป็นคุณค่าที่ถูกหล่อหลอมขึ้นทำให้ชาวสวนเลือกความเป็นชาวสวนแทนที่จะต้องการพัฒนาไปเป็นทุนนิยมอุตสาหกรรมเหมือนพื้นที่ใกล้เคียง ชาวสวนมีภาษาพูดที่เรียกเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสวนที่เป็นที่รับรู้และเข้าใจร่วมกันในชุมชนชาวสวน ความรู้เหล่านั้นเป็นความรู้ที่เกิดจากการทำสวนอย่างประณีตใช้เวลาคลุกคลี ฝ้าสังเกตทดลองปฏิบัติ และสรุปเป็นความรู้ที่สะสมอยู่ในตัวชาวสวนเป็นการเรียนรู้ปฏิบัติในสวนตนเอง เมื่อชาวสวนสะสมความรู้จากการปฏิบัติของตนเองได้มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้กันในหมู่ชาวสวนด้วยกันเกิดการเรียนรู้ของกลุ่มทางสังคมในชุมชนชาวสวน ความรู้เหล่านี้อยู่ในตัวผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญกระจายอยู่ตามสวนต่างๆ ในพื้นที่ ดังนั้น ชุมชนปฏิบัติชาวสวนจึงมีผู้เชี่ยวชาญหลายเรื่อง หลายศูนย์กลางกระจายอยู่ในพื้นที่

ชาวสวนเรียนรู้และปรับการผลิตให้สัมพันธ์กับตลาด

ชุมชนชาวสวนมีการปรับเปลี่ยนการทำสวนตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในอดีตชาวสวนรุ่นพ่อ รุ่นแม่ ทำสวนผสมยกร่องปลูกมะพร้าวกล้วย หนาม มะปราง ฯลฯ ส่วนลิ้นจี่ปลูก 2-3 ต้นพอได้กิน โดยมะพร้าวเก็บผลผลิต

ทุก 50-60 วัน ครอบครัวยุทธศาสตร์ชาวสวนในอดีตมีการทำน้ำตาลมะพร้าวกันทุกครอบครัว ซึ่งมีทั้งน้ำตาลเข้าและน้ำตาลปาย จึงเป็นการใช้แรงงานสร้างการเรียนรู้ในครอบครัว และชุมชนอย่างเข้มข้น ทุกสวนทำน้ำตาลมะพร้าวกันอย่างคึกคัก ต่อมาโรงงานลื่นจีกระป๋องมาติดต่อชาวสวนว่าต้องการซื้อลื่นจีจำนวนมาก ชาวสวนจึงสนใจขยายการปลูกลื่นจีกันมากขึ้น มีการส่งเสริมโดยการจัดประกวดพันธุ์ลื่นจี ซึ่ง “ลื่นจีพันธุ์ค่อม” เป็นพันธุ์พื้นเมืองได้รับรางวัลชนะเลิศ จึงมีการขยายการปลูกลื่นจีพันธุ์ค่อมกันอย่างมากในตำบลเหมืองใหม่และตำบลข้างเคียง ลื่นจีพันธุ์พื้นเมืองอื่นๆ เริ่มสูญหายไป (Dangsakul, 2011) ดังนั้น นอกจากชาวสวนเรียนรู้ระบบนิเวศ รู้จักดิน รู้จักน้ำของตนเอง ชาวสวนยังเรียนรู้ความต้องการของตลาดมีการปรับเปลี่ยนการปลูกไม้ผลให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

การสัมพันธซื้อขายผลผลิตกับตลาดของชาวสวนทำให้ชาวสวนเรียนรู้ความต้องการของตลาดและนำมาวางแผนการผลิตของชาวสวน ผลผลิตของชาวสวนมีออกจำหน่ายสู่ตลาดตลอดทั้งปีซึ่งต่างจากชาวนาชาวไร่ที่มีผลผลิตออกจำหน่ายเพียงปีละครั้งเท่านั้น ทำให้ชาวสวนปรับตัวในการเผชิญกับระบบตลาดในระบบทุนนิยมได้ดีกว่าชาวนาชาวไร่ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนชาวสวนเผชิญกับระบบทุนนิยมได้

นอกจากนั้น ชาวสวนสะสมความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้กันจากผู้มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหา ทดลองปฏิบัติและสะสมความรู้ในการบำรุงรักษาไม้ผลที่ปลูกในสวนให้ได้ผลผลิตที่มีรสชาติเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นในนามส้มโอขาวใหญ่อัมพวาเป็นที่ขึ้นชอขบของผู้บริโภค จนกระทั่งบางช่วงเวลาผลผลิตไม่พอจำหน่าย ชาวสวนพยายามรักษามาตรฐานของผลผลิตและเป็นเจ้าของตราผลผลิตของท้องถิ่นร่วมกัน ทำให้ผลผลิตเป็นที่ยอมรับสร้างผลผลิตส้มโอที่มีรสชาติแตกต่างจากผลผลิตจากพื้นที่อื่นๆ ทำให้ชาวสวนอัมพวามีพื้นที่ของตนเองในระบบตลาดเป็นการเรียนรู้จากการสัมพันธกับตลาดที่อยู่นอกชุมชน

กลุ่มชาวสวนเรียนรู้เรื่องปุ๋ยอินทรีย์และการพัฒนาคุณภาพส้มโอเพื่อการส่งออก

ชาวสวนมีการเรียนรู้ปฏิบัติกับกลุ่มทางสังคมในชุมชน โดยชาวสวนรวมกลุ่มกันส่งเสริมการใช้สารอินทรีย์ในการทำสวน โดยมีการตั้งกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์เพื่อเป็นการลดการใช้สารเคมีในสวนลีนจีและส้มโอ จะได้เป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ของชาวสวน ทั้งนี้วัตถุประสงค์ในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์คือผักตบชวาที่มีมากในลำคลองต่างๆ ในพื้นที่ การนำผักตบชวามาใช้ทำปุ๋ยอินทรีย์เป็นการลดมลภาวะทางลำคลอง กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ได้รับการสนับสนุนจากผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสงคราม สำนักงานเกษตรจังหวัดสมุทรสงคราม องค์การบริหารส่วนตำบลเหมืองใหม่ และวัดทุ่งเศรษฐี โดยสนับสนุนงบประมาณในการสร้างอาคารโรงปุ๋ยอินทรีย์ เครื่องมืออุปกรณ์ในการทำปุ๋ยอินทรีย์ รถตักเพื่อใช้ในการพลิกกลับปุ๋ยอินทรีย์ จึงนับได้ว่าเป็นโรงปุ๋ยอินทรีย์ที่มีอาคารสถานที่ เครื่องมือ อุปกรณ์ เครื่องจักรเครื่องยนต์ที่พร้อมพอสมควร

การทำงานของกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ใช้เวลาในการสร้างความเข้าใจกับชาวสวนในการรวมกลุ่มช่วงแรกมีการแจกปุ๋ยอินทรีย์ที่ทำแล้วให้ชาวสวนนำไปทดลองใช้ในสวน มีแปลงสาธิตการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ให้ชาวสวนเห็นเป็นตัวอย่าง ชาวสวนเห็นว่าใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ขึ้น ดินไม่แข็ง เมื่อชาวสวนสนใจจึงประชุมกันในชุมชน รับสมัครสมาชิกผู้ถือหุ้นของกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์โดยสมาชิกจะได้ส่วนลดในการซื้อปุ๋ยอินทรีย์ การจำหน่ายปุ๋ยอินทรีย์เอากำไรเพียงเล็กน้อยเท่านั้นเพื่อให้กลุ่มอยู่ได้ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเหมืองใหม่ช่วยสนับสนุนในการสร้างอาคารโรงปุ๋ยอินทรีย์ เจ้าอาวาสวัดทุ่งเศรษฐีให้ใช้พื้นที่วัดในการตั้งโรงปุ๋ยอินทรีย์และสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์

การรวมกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์มีโครงสร้างการจัดการและแบ่งการทำงานเป็นฝ่ายต่างๆ ตามการส่งเสริมของทางราชการ แต่การทำงานที่แท้จริงจะเป็นผู้นำที่เอาจริงเอาจังในเรื่องนี้เพียงไม่กี่คนเท่านั้น ทำให้การดำเนินงานของโรงปุ๋ยอินทรีย์ไม่ค่อยมีความต่อเนื่องนัก แต่เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ผู้ว่าราชการจังหวัดให้ความสำคัญและฝากให้ชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องช่วยกันดูแล วัดทุ่งเศรษฐีและผู้นำชุมชน

พยายามที่จะดำเนินการโรงปุ๋ยอินทรีย์ให้มีความต่อเนื่อง แม้การมีส่วนร่วมของชาวสวนจะลดน้อยถอยลงเรื่อยๆ ทั้งนี้การตั้งกลุ่มเป็นประโยชน์ในการประสานการสนับสนุนทรัพยากรจากทางราชการ ชาวสวนจึงตั้งกลุ่มตามแนวคิดทางราชการ แต่ในการดำรงชีพของชาวสวนต้องใช้เวลาและแรงงานส่วนใหญ่ไปในการดูแลจัดการสวนของตนเองจึงไม่มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเหมือนชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวสวนยอมผ่อนปรนตั้งกลุ่มตามกระบวนการของทางราชการแต่มักขอต่อรองว่าควรประชุมกลุ่มเพียงครั้งวันเท่านั้นจะได้มีเวลาในการดูแลจัดการสวนของตนเอง

นอกจากนั้น ชาวสวนมีการเรียนรู้และปฏิบัติกับกลุ่มทางสังคมนอกชุมชน โดยมีการรวมกลุ่มพัฒนาคุณภาพส้มโอซึ่งมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการดูแลรักษาสวนส้มโอระหว่างกัน เมื่อมีปัญหาเปลี้ย หนอนระบาดในสวนส้มโอ หรือต้นส้มโอไม่ค่อยดูดีกินปุ๋ย ชาวสวนจะพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการแก้ปัญหาซึ่งกันและกัน ทั้งนี้การรวมกลุ่มพัฒนาคุณภาพส้มโอเพื่อให้สมาชิกที่อยู่ใกล้กันได้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ในการดูแลสวนส้มโอกัน โดยนัดประชุมกัน 2 เดือนต่อครั้ง สมาชิกได้ปรึกษากันในการแก้ปัญหาโรคและแมลงที่เกิดกับส้มโอ รวมทั้งความรู้ในการดูแลบำรุงไม้ผลให้ได้ผลผลิตดี รสชาติอร่อย การดูแลสวนส้มโอชาวสวนต้องไถเลนจากท้องร่องสวนขึ้นหลังร่องสวนทุกปีเพื่อเป็นการใส่ปุ๋ยให้ต้นส้มโอ รวมทั้งใส่ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยชีวภาพ และชี้แดดนาเกลือเพื่อเพิ่มความนิ่มให้เนื้อส้มโอ ในช่วงก่อนตัดส้มโอหนึ่งเดือนต้องงดให้ปุ๋ยและยาทุกชนิดโดยรดน้ำเพียงอย่างเดียว

ความรู้เหล่านี้ชาวสวนได้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มพัฒนาคุณภาพส้มโอ ทำให้ได้ไปเยี่ยมสวนกัน พูดคุยแลกเปลี่ยนกันเกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ในการดูแลสวนส้มโอซึ่งเป็นประโยชน์นำความรู้มาประยุกต์ใช้ในสวนตนเอง สมาชิกได้ความรู้เชิงเทคนิคในการดูแลสวน เช่น การเยี่ยมสวนลงดูยได้ให้ความรู้ว่าจะต้องเปลี่ยนปุ๋ยที่ใช้ในสวนส้มโอบ้างจะได้ทำให้ส้มโอตื่นตัวเสมอ การเยี่ยมสวนลงดูเสียงได้ความรู้ว่าช่วงส้มโอแตกใบอ่อนกำลังจะออกช่อ ไม่ควรตัดหญ้าเพราะแมลงที่อยู่ตามใบหญ้าจะบินขึ้นไปทำลายใบอ่อนและช่อของส้มโอ (Vannasakul, 2013)

ชุมชนปฏิบัติชาวสวนจึงมีขอบเขตหลายระดับทั้งในระดับสวนของตนเอง ที่สะสมความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับการทำสวนผลไม้ผสมผสานแบบยกร่อง ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละเรื่องกระจายอยู่ตามสวนต่างๆ ในพื้นที่ชุมชนชาวสวน นอกจากนั้น ชาวสวนยังมีการรวมกลุ่มในชุมชนเรียนรู้เรื่องการทำปุ๋ยอินทรีย์และร่วมกลุ่มระหว่างชุมชนชาวสวนในการพัฒนาคุณภาพส้มโอเพื่อการส่งออกต่างประเทศ เป็นชุมชนปฏิบัติของชาวสวนที่สร้างการเรียนรู้และพัฒนาความรู้ร่วมกัน ดังนั้น ชุมชนปฏิบัติชาวสวนจึงมีทั้งระดับกลุ่มและระดับชุมชนที่ผู้รู้เรื่องต่างๆ กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ชุมชนชาวสวน การเรียนรู้และร่วมมือกันระหว่างชุมชนชาวสวนที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาส้มโอเพื่อการส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ

ปฏิสัมพันธ์ในการสร้างการเรียนรู้ของชาวสวน

การเรียนรู้ปฏิบัติการณ์ในสวนตนเองลูกชาวสวนเรียนรู้จากพ่อแม่พาลูกไปสวนทำสวนให้ดูเป็นตัวอย่าง สอนให้ลูกทำและคอยให้คำแนะนำแก่ลูก การเรียนรู้ปฏิบัติในกลุ่มทางสังคมในชุมชนชาวสวนเรียนรู้จากเพื่อนบ้านที่เป็นชาวสวนด้วยกัน โดยสังเกตว่าส้มโอสวนไหนสมบูรณ์จะเข้าไปพูดคุยขอคำแนะนำว่าดูแลส้มโออย่างไร เจ้าของสวนที่มีความรู้ในการดูแลรักษาไม่ผลที่เป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านกันจะให้คำแนะนำผู้ที่มาขอคำปรึกษา เมื่อชาวสวนพบปะกันได้ไม่ว่าเป็นการพบกันที่ร้านค้าในชุมชน ที่วัดเมื่อไปทำบุญตามประเพณี แม้ระหว่างการเดินทางภายในชุมชนและเดินทางไปสวนมักพูดคุยกันถึงเรื่องการทำสวน การดูแลไม่ผลให้ได้ผลผลิตที่สมบูรณ์ ติดตามราคาผลผลิตและเมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับการทำสวนชาวสวนจะพูดคุยขอคำแนะนำซึ่งกันและกัน

ตัวอย่างชาวสวนที่มีหลานกำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 หลานมีความสนใจในการทำสวนโดยเดินตามหลังตาไปดูแลสวน ตาจะชี้ให้หลานดูลักษณะของต้นส้มโอพร้อมกับอธิบายว่าส้มโอแสดงอาการทางใบและลำต้นเช่นนั้นแสดงว่าเป็นอะไร เราต้องดูแลอย่างไร ตาจะแนะนำการปลูก การดูแลส้มโอให้ได้ผลผลิตที่ดี

การรดน้ำ การให้ปุ๋ย การย้ายต้นส้มโอไปปลูกที่อื่น การดูแลลักษณะผลส้มโอว่าแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์หรือมีปัญหาอะไร ตาให้สังเกตและสัมผัสกับต้นส้มโอ ผลส้มโอในสวนจริง เมื่อมีความรู้ความเข้าใจบ้างแล้ว ในการลงมือปฏิบัติตาเริ่มให้หลานช่วยตั้งแต่เฝ้าเครื่องสูบน้ำในสวน และค่อยๆ ลงมือปฏิบัติในการดูแลสวนที่ละเอียดลึกซึ้งขึ้นเรื่อยๆ (Kumsunthon, 2013)

ดังนั้น สวนผสมแบบกร่องเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ของชาวสวนที่เรียนรู้กันแบบตัวต่อตัวจากสถานการณ์จริงในสวน การสังเกตและการได้สัมผัสต้นไม้ผลจริง เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับต้นไม้ผลโดยการประจักษ์ด้วยสายตาตนเอง ชาวสวนลงมือปฏิบัติ ติดตามผลที่เกิดขึ้น มีข้อสงสัยสอบถามจากชาวสวนด้วยกัน ที่มีความรู้ ฝึกปฏิบัติให้มีความชำนาญเป็นทักษะของตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างชาวสวนที่เรียนรู้จากกันนั้นเป็นไปด้วยความเคารพนับถือกัน เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่สวน ซึ่งไม่ได้มีศูนย์กลางเพียงแห่งเดียว ผู้รู้แต่ละคนที่มีความเชี่ยวชาญแต่ละเรื่อง อยู่ในพื้นที่สวนต่างๆ ในพื้นที่จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ของชาวสวนที่มีอยู่หลายแห่งในชุมชนชาวสวน สวนผสมผสานแบบกร่องเป็นพื้นที่ที่สะดวกความรู้ไว้ เมื่อลูกหลานคนใดมีความสนใจต้องมีส่วนร่วมในการทำสวน จะสร้างความสัมพันธ์กับชาวสวนที่มีความรู้ขอเรียนรู้การทำสวนแบบตัวต่อตัว ลูกหลานที่ไม่สนใจในการทำสวนมีอิสระที่จะเรียนหนังสือและประกอบอาชีพอื่นตามความสมัครใจ ชุมชนปฏิบัติชาวสวนจึงให้สมาชิกเข้าออกได้โดยอิสระตามความสมัครใจ อย่างไรก็ตามในหนึ่งครอบครัวชาวสวนพยายามจะให้ลูกหลานอย่างน้อยหนึ่งคนที่จะเรียนรู้และสืบทอดการทำสวนต่อไป

ชุมชนชาวสวนเปิดรับการเรียนรู้บทเรียนจากพื้นที่อื่น

ชาวสวนไม่เพียงปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชนเท่านั้น ชาวสวนยังมีความสัมพันธ์และเรียนรู้จากภายนอกด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างที่ชาวสวนไปปรับซื้อส้มโอจากภูมิภาคอื่นๆ เพื่อรวบรวมส่งขายให้กับผู้ส่งออกผลไม้ไปต่างประเทศ ทำให้ชาวสวนมีโอกาสสังเกตลักษณะของต้นส้มโอและพูดคุย

แลกเปลี่ยนความรู้ในการดูแลรักษาส้มโอให้อุดมสมบูรณ์ เกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่สามารถคุยกันเรื่องดูแลส้มโอได้ตามภูมิภาคต่างๆ อย่างไรก็ตาม ชาวสวนภูมิภาคอื่นส่วนใหญ่เป็นการปลูกส้มโอเชิงเดี่ยวในเนื้อที่ขนาดใหญ่มักมีเป็นหาโรคและแมลงระบอบมากกว่าระบบสวนผสมแบบยกร่องและด้วยระบบนิเวศพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ทำให้ผลผลิตส้มโอมีรสชาติอร่อยกว่าพื้นที่อื่น

นอกจากนั้น การเรียนรู้บทเรียนการทำสวนจากพื้นที่อื่นที่ใช้สารเคมีในการเกษตรอย่างเข้มข้นทำให้การทำสวนไม่ยั่งยืน ดังตัวอย่างของชาวสวนคนหนึ่งเคยไปทำสวนผสมแบบยกร่องที่อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ติดต่อกับจังหวัดสมุทรสงคราม ชาวสวนอำเภอบ้านแพ้วปลูกไม้ผลเชิงพาณิชย์โดยใช้สารเคมีการเกษตรอย่างเข้มข้น การดูแลหลังร่องสวนที่ใช้ปลูกไม้ผลมีการกำจัดวัชพืชจนโล่งเตียนไม่มีพืชปกคลุมดิน ดังนั้นเมื่อฝนตกลงมาจึงก่อให้เกิดการชะล้างหน้าดินลงไปในห้องร่องสวนทำให้เกิดความตื่นเขินเร็ว หลังร่องสวนต่ำลงเรื่อยๆ ทำให้ต้องมีการขุดลอกร่องสวนบ่อยขึ้นซึ่งทำให้ต้นทุนในการทำสวนสูงขึ้น การใช้สารเคมีการเกษตรที่ในระยะยาวส่งผลให้ดินเสื่อมคุณภาพจนกระทั่งพื้นที่สวนในอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาครไม่สามารถปลูกมะนาวและส้มโอได้ในปัจจุบัน

รวมทั้งบทเรียนการทำสวนที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ที่อยู่ติดจังหวัดสมุทรสงครามเป็นสวนผลไม้ที่มีการใช้สารเคมีการเกษตรอย่างเข้มข้นเช่นกันทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ได้ผลผลิตออกมาไม่คุ้มค่าการลงทุน ในระยะยาวปัญหาดินเสื่อมโทรมไม่สามารถทำสวนได้สมบูรณ์เหมือนในอดีต ทำให้ชาวสวนต้องย้ายไปทำสวนที่ต่างจังหวัด เช่น จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น มีตัวอย่างลูกจ้างคนหนึ่งปลูกองุ่นที่อำเภอดำเนินสะดวกเรียนรู้ถึงความไม่ยั่งยืนของสวนองุ่นที่ใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น จึงนำบทเรียนไปปลูกองุ่นปลอดสารพิษ ที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาจนประสบผลสำเร็จ ได้รับการเผยแพร่ทางสื่อมวลชน บทเรียนดังกล่าวทำให้ชาวสวนในพื้นที่ตำบลเหมืองใหม่จึงไม่ทำสวนผลไม้เชิงพาณิชย์ที่ใช้สารเคมีการเกษตรอย่างเข้มข้น พยายามรักษาการทำสวนผลไม้ผสมผสานแบบยกร่องที่เหมาะสมกับระบบนิเวศของตนเอง เรียนรู้การใช้สารชีวภาพ

ผสมกับความรู้อันการใช้สารเคมีสมัยใหม่ให้เหมาะสมก่อให้เกิดเป็นระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพมั่นคงและยั่งยืน

ดังนั้น ชาวสวนเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกเข้าไปมีส่วนร่วมกับพื้นที่สวนตามภูมิภาคต่างๆ และกลับมาปฏิบัติการณ์ในสวนตนเอง ใช้ความรู้ในการดูแลบำรุงรักษาสวนตนเองให้มีความยั่งยืนไม่ถูกทำลายจากการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น จัดการระบบสวนผสมผสานแบบยกร่องให้มีความยั่งยืนไม่เร่งรัดผลผลิตจนต้นไม่ผลหลุดโรยล้มตายในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งแตกต่างจากสวนผลไม้ในพื้นที่อื่นที่ปลูกไม้ผลชนิดเดียวเป็นแปลงขนาดใหญ่และใช้สารเคมีในการเกษตรอย่างเข้มข้นสุดท้ายพื้นที่สวนก็เสื่อมลงทำการผลิตไม่ได้ผล แต่ชุมชนปฏิบัติชาวสวนตำบลเหมืองใหม่และชาวสวนพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากน้ำแม่กลองยังจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสวนผสมแบบยกร่องที่มีความยั่งยืน ผลิตมีรสชาติอร่อยเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ดังนั้น ชุมชนชาวสวนจึงเรียนรู้จากการปฏิบัติในชุมชนตนเองสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมา รวมทั้งการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกับชาวสวนพื้นที่อื่นสร้างอัตลักษณ์จากนอกชุมชนแต่ท้ายที่สุดก็กลับมาปฏิบัติในชุมชนตนเอง

สรุป

ชุมชนปฏิบัติชาวสวนใช้การสังเกต เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศต่อพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำที่มีแม่น้ำลำคลองกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ มีน้ำขึ้นน้ำลงวันละสองครั้ง มีฤดูน้ำหลากที่นำความอุดมสมบูรณ์มาให้พื้นที่ปากแม่น้ำ ชาวสวนใช้ร่างกายในการขุดสวนยกร่องให้มีพื้นที่สำหรับปลูกไม้ผลที่พ้นจากน้ำท่วมสามารถปลูกไม้ผลได้หลากหลายชนิด การจัดการน้ำให้ไหลเวียนได้ทั่วสวนโดยพัฒนาระบบสวนผสมแบบยกร่อง อันเป็นการดัดแปลงภูมิกายภาพให้เหมาะแก่การทำสวนซึ่งเป็นระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับระบบนิเวศ ให้ผลตอบแทนสูงสามารถเก็บผลผลิตได้ตลอดปี จึงเป็นระบบการผลิตที่ยั่งยืนที่ไม่ต้องลงทุนปลูกใหม่ทุกปี

ชาวสวนสังเกตุ สัมผัส และทดลองปฏิบัติสรุปเป็นความรู้ในการดูแลไม้ผลที่ตนเองปลูก สะสมความรู้ในการดูแลบำรุงไม้ผลให้อุดมสมบูรณ์มีผลผลิตที่มีรสชาติอร่อยเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น สะสมความรู้ในการคัดเลือกพันธุ์ไม้ผลและการขยายพันธุ์ไม้ผล การเลือกชนิดไม้ผลที่ปลูกให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ มีความรู้ในการดูแลไม้ผลให้มีอายุยืนยาวให้ผลผลิตในช่วงจังหวะเวลาที่ได้ราคาดี ศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนปฏิบัติชาวสวนมีหลายศูนย์กลางตามผู้รู้ด้านต่าง ๆ ที่กระจายอยู่ตามพื้นที่สวนต่าง ๆ ขอบเขตการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีทั้งแบบเปิดเผยทั่วไปและเคล็ดลับเฉพาะที่แลกเปลี่ยนในขอบเขตที่จำกัดในคนที่ไว้เนื้อเชื่อใจกัน ชาวสวนแต่ละสวนมีเคล็ดลับและจุดเด่นในการดูแลผลผลิตให้มีรสชาติอร่อยเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค ระดับการสร้างการเรียนรู้และพัฒนาความรู้มีทั้งระดับผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องต่าง ๆ ที่อยู่ตามสวนในพื้นที่ชุมชนชาวสวนและกลุ่มชาวสวนที่เรียนรู้อการพัฒนาคุณภาพส้มโอที่มีรสชาติเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค

ชาวสวนคลุกคลีทำสวนทุกวัน มีภาษาที่สื่อสารสร้างการเรียนรู้ในชุมชนชาวสวนซึ่งเป็นการทำการเกษตรแบบประณีต ที่สะสมความรู้ ถ่ายทอดความรู้ และรักษาความรู้ไว้ในชุมชนชาวสวนซึ่งมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติในการทำสวนร่วมกันในครัวเรือน สะสมความรู้ไว้ในตนเองและแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้กันในหมู่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านที่มีสวนอยู่ใกล้ชิดกัน รวมทั้งผู้รู้ผู้ชำนาญในการทำสวนด้านต่าง ๆ ที่กระจายอยู่ในพื้นที่ได้ให้คำปรึกษา แนะนำชาวสวนที่มาเยี่ยมเยียนขอคำแนะนำเมื่อประสบปัญหาในการทำสวนสวน

ดังนั้น ชุมชนปฏิบัติชาวสวนเป็นกลุ่มคนที่มีความใส่ใจ หรือมีแรงปรารถนาในสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน มีการเสริมสร้างความรู้ความเชี่ยวชาญในสิ่งที่สมาชิกในชุมชนเห็นความสำคัญร่วมกันผ่านปฏิสัมพันธ์กันในชุมชน โดยความแข็งแกร่งของชุมชนปฏิบัติขึ้นอยู่กับ การเข้าร่วมอย่างสมัครใจของสมาชิก ผู้รู้ในชุมชนที่สามารถสร้างการเรียนรู้ สืบทอดความรู้ด้วยกระบวนการที่มีชีวิตชีวา จึงมีความไม่เป็นทางการและมีความเป็นอิสระ ทำให้ชุมชนปฏิบัติมีความหมาย เป็นการถักทอให้เกิดสายใยแห่งการเรียนรู้ มีการปฏิสัมพันธ์กันบนพื้นฐานแห่งความเคารพและความไว้

วางใจกัน สนับสนุนให้เกิดความตั้งใจในการแลกเปลี่ยนความรู้กัน การเรียนรู้นี้เกี่ยวข้องกับความเป็นส่วนหนึ่ง (belonging) ของชุมชน แนวปฏิบัติของชุมชนเป็นทั้งแนวคิด ความรู้ ภาษา เรื่องราวซึ่งสมาชิกชุมชนแลกเปลี่ยนกัน เป็นความรู้เฉพาะด้านที่ชุมชนพัฒนาขึ้น แลกเปลี่ยนกัน และเก็บรักษาความรู้ไว้

การประกอบสร้างความเป็นชุมชนจากการปฏิบัติของชาวสวนที่สะสมความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้กันในการทำสวนผสมแบบยกร่องจึงแตกต่างจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ที่มองว่าค่านิยมความเชื่อของสังคมมีอยู่แล้ว เราได้รับการถ่ายทอดให้สืบทอดค่านิยม ความเชื่อเหล่านั้น และมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมความเชื่อใหม่เพื่อให้เกิดความสมดุลทางสังคม แต่ชุมชนปฏิบัติชาวสวนสร้างความรู้จากการปฏิบัติ สะสมความรู้ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่เผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้ของชุมชน

การมองความสัมพันธ์เชิงอำนาจมักมองผ่านการมีตำแหน่งหน้าที่การทำงานหรือสถานะทางทางสังคม แต่การใช้แนวคิดชุมชนปฏิบัติในการศึกษาชุมชนทำให้สามารถอธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติอื่น โดยแนวคิดชุมชนปฏิบัติทำให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านความรู้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สลบที่กันได้ คนเก่งเรื่องหนึ่งอาจเป็นผู้เรียนรู้จากผู้อื่นเรื่องหนึ่งได้ เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแนวราบไม่ใช่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแนวตั้งเท่านั้น ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่มีใครมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดอยู่ผู้เดียว

ชุมชนชาวสวนเผชิญกับระบบทุนนิยมมานาน แต่ชุมชนชาวสวนยังสะสมความรู้และมีผู้สืบทอดในการทำสวน ไม่ได้อพยพไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการจนชุมชนล่มสลายเหมือนบางทฤษฎีที่ทำนายไว้ ชาวสวนสะสมความรู้ในการทำสวนผสมแบบยกร่อง มีปฏิสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนความรู้ในการทำสวนระหว่างกันไม่ได้เป็นปัจเจกชน แต่สร้างตัวตนและความเป็นชุมชนชาวสวนที่มีความผูกพันกันของชุมชนชาวสวนเผชิญกับระบบทุนนิยมอย่างเป็นพลวัตจนถึงปัจจุบัน

References

- Chirawet, S. (2007). *Khon Mae Klong*. (In Thai) [Mae Klong People]. (5th Ed.). Samut Songkhram: Chamber of Commerce of Samut Songkhram Province.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). **Situated learning: Legitimate peripheral participation**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pongsiri, M., Thongyou, M. & Apichatvullop, Y. (2014). Thai diaspora in Tenasserim: Livelihoods of “Who chose to remain” in the diaspora. **Journal of Mekong Societies**,10(2), 81-106
- Tanabe, S. (2012). *Phiteekam lae patibatkan nai sangkhom chaona phak nue khong prates Thai*. (In Thai) [Ritual and Practices in the North Regional Peasant Society of Thailand]. Center for Ethnic Studies and Development, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- _____. (2008). *Chum-chon kub kan pokkrong chiwayan: Klum phu tid-cheu HIV nai phak nue khong Thai*. (In Thai) [Community and governmentality: HIV/AIDS self-help groups in Northern Thailand]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization).
- Wenger, E. (1998). **Community of practice learning, meaning and identity**. Cambridge: Cambridge University Press.

Interview

- Dangsakul, B. (2011, January 19). **Interview**. Fruit Framer.
- Kumsunthon, J. (2013, May 10). **Interview**. Fruit Framer.
- Popra, T. (2013, May 14). **Interview**. Fruit Framer.
- Sonbut, S. (2011, July 26). **Interview**. Fruit Framer.
- Vannasakul, P. (2011, July 26). **Interview**. Fruit Framer.
- Yukamnerd, B.(2011, March 29). **Interview**. Fruit Framer.